

الگوی امنیت مردم پایه مبتنی بر اندیشه های قرآنی امام خامنه ای (مدظله العالی)

عبدالله نوری گلجائی^۱

چکیده

امنیت مردم پایه به عنوان پارادایمی کلیدی در گفتمان امنیتی معاصر، جایگاهی محوری در ثبات سیاسی، توسعه اجتماعی و پویایی فرهنگی جوامع اسلامی ایفا می نماید. این پژوهش با اتخاذ روش توصیفی-تحلیلی و با بهره گیری از روش شناسی تفسیری-اجتهادی، به بازخوانی مؤلفه های بنیادین امنیت مردم پایه در منظومه فکری قرآن کریم و بیانات حضرت آیت الله العظمی خامنه ای (مدظله العالی) می پردازد. یافته های پژوهش حاضر نشان می دهد که در گفتمان امام خامنه ای (مدظله العالی)، امنیت مردم پایه نه به مثابه یک استراتژی موقت، بلکه به عنوان منظومه ای یکپارچه از "امنیت نرم" (برآمده از سرمایه اجتماعی)، "امنیت سخت" (مبتنی بر قدرت دفاعی) و "امنیت هوشمند" (متحقق از طریق بصیرت جمعی) قابل تحلیل است. این سه گانه امنیتی در بیانات معظم له تحت عناوین "امنیت اعتقادی"، "امنیت وجودی" و "امنیت معرفتی" مورد تأکید قرار گرفته اند.

واژگان کلیدی: امنیت، امنیت مردم پایه، قرآن کریم، امام خامنه ای، مشارکت مردمی

^۱. پژوهشگر پژوهشگاه علوم اسلامی امام صادق (ع). . goljahy@yahoo.com

مقدمه

در حوزه مطالعات امنیتی، رویکرد مردم‌پایه به عنوان پارادایمی نوین در مقابل الگوهای سنتی امنیت مطرح شده است. این پژوهش با تمرکز بر منابع اصیل اسلامی و بیانات رهبر معظم انقلاب، در پی کشف مبانی نظری الگوی بومی امنیت مردم‌پایه است. در ادبیات موجود، امنیت عمدتاً از منظر نهادهای رسمی و حاکمیتی مورد توجه قرار گرفته، حال آنکه در منظومه فکری اسلامی، مردم نه تنها مصرف کننده امنیت، بلکه تولیدکننده و نگاهبان آن محسوب می‌شوند.

مسئله محوری این تحقیق، کشف و تبیین مؤلفه‌های تشکیل‌دهنده الگوی امنیت مردم‌پایه در منظومه فکری اسلامی است. در این راستا، پرسش اصلی پژوهش این است که چه عناصر و مؤلفه‌هایی الگوی امنیت مردم‌پایه را در اندیشه قرآنی و بیانات امام خامنه‌ای (مدظله‌العالی) تشکیل می‌دهند و چه روابطی بین این مؤلفه‌ها وجود دارد؟ پاسخ به این پرسش می‌تواند گامی مهم در تدوین نظریه بومی امنیت در جامعه اسلامی محسوب شود.

این پژوهش با روشی ترکیبی به بررسی موضوع می‌پردازد. از سویی با استفاده از روش تفسیر موضوعی قرآن، آیات مرتبط با مفهوم امنیت مورد تحلیل قرار می‌گیرد. از سوی دیگر، با به کارگیری تکنیک‌های تحلیل گفتمان، بیانات امام خامنه‌ای (مدظله‌العالی) در بازه زمانی سی ساله اخیر مورد واکاوی قرار می‌گیرد. جامعه آماری تحقیق شامل کلیه آیات قرآنی مرتبط با موضوع امنیت و نیز کلیه بیانات رهبری در این حوزه است که با نمونه‌گیری هدفمند انتخاب شده‌اند.

اهمیت این تحقیق از چند منظر قابل توجه است. از جنبه نظری، این مطالعه به غنای ادبیات بومی در حوزه مطالعات امنیتی می‌افزاید. از منظر کاربردی، می‌تواند مبنایی برای سیاست‌گذاری‌های امنیتی در سطح کلان قرار گیرد. همچنین از حیث روش‌شناختی، الگویی برای تلفیق منابع دینی و تحلیل گفتمان مقامات عالی نظام ارائه می‌دهد.

چارچوب نظری تحقیق حاضر بر سه پایه استوار است: نخست، نظریه امنیت در قرآن که امنیت را محصول تعامل ایمان، عدالت و مشارکت می‌داند؛ دوم، نظریه امت‌محوری در اندیشه اسلامی که بر نقش فعال مردم در تمامی عرصه‌ها تأکید دارد؛ و سوم، نظریه مقاومت که در بیانات رهبری به عنوان یکی از ارکان اصلی امنیت مطرح شده است. این سه رکن در کنار یکدیگر، مثلث نظری پژوهش حاضر را تشکیل می‌دهند.

با توجه به آنچه بیان گردید این پژوهش درصدد است تا با بررسی آیات قرآن کریم و بیانات رهبر انقلاب، الگوی امنیت مردم‌پایه را تبیین کند. پرسش اصلی این است که "مؤلفه‌های امنیت مردم‌پایه در اندیشه قرآنی امام خامنه‌ای (مدظله‌العالی) کدامند و چگونه می‌توان این الگو را در جامعه پیاده‌سازی کرد؟"

• پیشینه تحقیق

موضوع «امنیت مردم‌پایه» به عنوان یک پارادایم کلیدی در گفتمان امنیتی معاصر، در سال‌های اخیر مورد توجه پژوهشگران حوزه‌های علوم سیاسی، امنیتی و دینی قرار گرفته است. در این بخش، مهم‌ترین آثار منتشر شده در این زمینه بررسی می‌شود:

الف) کتاب‌ها

- **امنیت ملی در جمهوری اسلامی ایران** (غلامی، ۱۳۹۵): این کتاب به بررسی الگوهای امنیتی در ایران پرداخته و نقش مردم در حفظ امنیت را تحلیل کرده است. با این حال، نگاه آن بیشتر سیاسی-نظامی است و کمتر به مبانی دینی امنیت مردم پایه توجه شده است.
- **مبانی قرآنی امنیت اجتماعی** (رحیمیان، ۱۳۹۷): نویسنده در این کتاب به بررسی آیات قرآن درباره امنیت پرداخته، اما تمرکز اصلی آن بر امنیت فردی و اخلاقی است و ابعاد حکومتی و مردمی امنیت را کمتر مورد توجه قرار داده است.
- **جایگاه مردم در اندیشه امام خمینی و مقام معظم رهبری** (فوزی، ۱۳۹۸): این اثر به نقش مردم در نظام اسلامی اشاره دارد، اما به صورت خاص به مسئله امنیت مردم پایه نپرداخته است.

ب) مقالات علمی

- **«تحلیل گفتمان امنیت مقاومتی در بیانات رهبر انقلاب»** (محققزاده، ۱۴۰۰): این مقاله به بررسی مفهوم امنیت مقاومتی پرداخته، اما ارتباط آن با امنیت مردم پایه را به صورت نظام مند تبیین نکرده است.
- **«امنیت مردم پایه در سیره پیامبر (ص) و امیرالمؤمنین (ع)»** (کریمی، ۱۳۹۹): این پژوهش به بررسی تاریخی امنیت مردمی در صدر اسلام پرداخته، اما تطبیق آن با گفتمان امنیتی معاصر را کمتر مورد توجه قرار داده است.
- **«نقش مشارکت مردمی در امنیت پایدار»** (علی زاده، ۱۳۹۶): این مقاله به نقش مردم در امنیت داخلی اشاره دارد، اما از منظر فقهی و تفسیری کمتر به آن پرداخته است.

ج) پایان نامه ها

- «بررسی فقهی-حقوقی امنیت مردم پایه در نظام جمهوری اسلامی ایران» (احمدی، ۱۳۹۷):

این پایان نامه به ابعاد فقهی امنیت مردمی پرداخته، اما تحلیل جامعی از بیانات رهبری ارائه نکرده است.

- «امنیت مردم پایه در پرتو آموزه های قرآن و حدیث» (قاسمی، ۱۴۰۱): این تحقیق به بررسی

آیات و روایات مرتبط با امنیت پرداخته، اما نوآوری نظری محدودی دارد و بیشتر جنبه توصیفی دارد.

پژوهش حاضر با ترکیب روش تفسیری-اجتهادی و تحلیل گفتمانی، نوآوری های زیر را نسبت به تحقیقات پیشین

دارد:

۱. تبیین نظریه امنیت مردم پایه بر اساس قرآن و بیانات رهبری: درحالی که بیشتر تحقیقات پیشین یا صرفاً به قرآن پرداخته اند یا فقط به تحلیل بیانات رهبری اکتفا کرده اند، این پژوهش با تلفیق این دو منبع، چارچوبی جامع برای امنیت مردم پایه ارائه می دهد.

۲. استخراج مؤلفه های امنیت مردم پایه در گفتمان اسلامی: بسیاری از تحقیقات موجود، امنیت مردم پایه را با الگوهای غربی تحلیل کرده اند، اما این مقاله با روش اجتهادی، مؤلفه هایی مانند «مشارکت مردمی»، «عدالت محوری» و «امنیت مقاومتی» را از منابع اسلامی استنباط می کند.

۳. تحلیل تطبیقی امنیت مردم پایه در گفتمان رهبری و نظریه های امنیتی معاصر: این پژوهش نشان می دهد که چگونه گفتمان امنیتی رهبر معظم انقلاب (مدظله العالی) می تواند به عنوان الگویی بدیل در برابر پارادایم های غربی مطرح شود.

۴. ارائه الگوی عملیاتی امنیت مردم‌پایه در جوامع اسلامی: برخلاف تحقیقات پیشین که بیشتر نظری بوده‌اند، این مقاله با ترکیب روش‌های تحلیلی و تفسیری، راهکارهای عملی برای تحقق امنیت مردم‌پایه در نظام اسلامی ارائه می‌دهد.

با وجود تحقیقات ارزشمند پیشین در حوزه امنیت و نقش مردم، این پژوهش با رویکردی ترکیبی و با استناد به قرآن و بیانات رهبری، گامی نو در تدوین نظریه امنیت مردم‌پایه در گفتمان اسلامی برداشته است. این تحقیق نه تنها خلأهای نظری تحقیقات گذشته را پر می‌کند، بلکه الگویی کاربردی برای سیاست‌گذاران امنیتی در جوامع اسلامی ارائه می‌دهد.

• روش‌شناسی

این پژوهش با هدف تبیین مؤلفه‌های بنیادین «امنیت مردم‌پایه» در چارچوب قرآن کریم و بیانات حضرت آیت‌الله العظمی خامنه‌ای (مدظله‌العالی)، از روش‌شناسی ترکیبی توصیفی-تحلیلی و تفسیری-اجتهادی بهره می‌گیرد. این رویکرد، امکان فهم عمیق‌تر مفاهیم امنیتی را در بستر متون دینی و گفتمان اسلامی فراهم می‌سازد.

در گام نخست، پژوهش با روش توصیفی به گردآوری داده‌های مرتبط با امنیت مردم‌پایه از منابع قرآنی و روایی می‌پردازد. در این مرحله، آیات قرآن کریم که به موضوع امنیت فردی و اجتماعی اشاره دارند، شناسایی و دسته‌بندی می‌شوند. همچنین، بیانات رهبر معظم انقلاب درباره امنیت عمومی، مقاومت مردمی و نقش مردم در پاسداری از نظام اسلامی مورد بررسی قرار می‌گیرد.

در گام بعد، با روش تحلیلی، داده‌های گردآوری‌شده در چارچوب نظری امنیت مردم‌پایه تحلیل می‌شوند. این تحلیل شامل بررسی روابط بین مفاهیم، شناسایی مؤلفه‌های کلیدی و تبیین جایگاه مردم در ایجاد و حفظ امنیت بر

اساس آموزه‌های اسلامی است. برای نمونه، مفاهیمی مانند «تأمین اجتماعی»، «مشارکت مردمی» و «عدالت محوری» به‌عنوان ارکان امنیت مردم‌پایه استخراج و تحلیل می‌شوند

برای فهم دقیق‌تر متون دینی، از روش تفسیری استفاده می‌شود که مبتنی بر فهم عمیق آیات قرآن و روایات معصومین (ع) است. در این روش، با بهره‌گیری از تفاسیر معتبر مانند المیزان و تفسیر نمونه دلالت‌های امنیتی آیات استنباط می‌گردد.

همچنین، با اتکا به روش اجتهادی، بیانات رهبری در چارچوب فقه حکومتی اسلامی تحلیل می‌شود. این روش، امکان استنباط احکام و راهبردهای امنیتی متناسب با شرایط معاصر را فراهم می‌کند برای نمونه، مفهوم «امنیت مقاومتی» به‌عنوان الگویی برگرفته از بیانات ایشان، در تقابل با الگوهای غربی امنیت، بررسی می‌شود.

ترکیب روش‌های فوق، امکان ارائه تحلیلی جامع از امنیت مردم‌پایه در اسلام را فراهم می‌سازد. این پژوهش نشان می‌دهد که قرآن کریم و بیانات رهبری، بر نقش محوری مردم در ایجاد امنیت پایدار تأکید دارند و این الگو می‌تواند به‌عنوان پارادایمی بدیل در گفتمان امنیتی معاصر مطرح گردد.

• چارچوب نظری

مفهوم امنیت مردم‌پایه در قرآن کریم از منظری عمیق و چندبعدی مورد توجه قرار گرفته است که فراتر از تعاریف مرسوم در علوم امنیتی معاصر است. در این دیدگاه، امنیت نه به عنوان محصول نهایی، بلکه به عنوان فرآیندی پویا و مستمر در نظر گرفته می‌شود که ریشه در باورها و رفتارهای فردی و جمعی دارد. آیات قرآنی به خوبی نشان می‌دهند که چگونه ایمان به عنوان زیربنای امنیت عمل می‌کند و چگونه فقدان آن می‌تواند بنیان‌های امنیتی جامعه را متزلزل نماید.

تحلیل آیات مختلف قرآن نشانگر آن است که امنیت واقعی زمانی محقق می‌شود که سه رکن اساسی ایمان، عدالت و مشارکت در کنار یکدیگر قرار گیرند. این سه عنصر در تعامل با یکدیگر سیستمی ارگانیک را تشکیل می‌دهند که در آن، ایمان به عنوان محرک اصلی، عدالت به عنوان تنظیم‌کننده روابط اجتماعی و مشارکت به عنوان مکانیسم اجرایی عمل می‌نمایند. در این سیستم، هر یک از این ارکان نه تنها بر دیگری تأثیر می‌گذارد، بلکه از آن نیز تأثیر می‌پذیرد، ایجاد کننده چرخه‌ای تقویت‌کننده است.

نکته قابل تأمل در این الگو، نقش فعالی است که برای مردم در نظر گرفته شده است. برخلاف دیدگاه‌های رایج که مردم را صرفاً مصرف‌کنندگان امنیت می‌دانند، قرآن کریم آنان را تولیدکنندگان و حافظان اصلی امنیت معرفی می‌کند. این نگاه از آیاتی همچون آیه ۱۱ سوره رعد به خوبی استنباط می‌شود که بر مسئولیت جمعی در قبال تغییرات اجتماعی تأکید دارد. در این دیدگاه، امنیت موهبتی الهی است که مشروط به رفتارهای انسانی است.

تحلیل عمیق‌تر این موضوع نشان می‌دهد که در منظومه فکری قرآن، بین امنیت فردی و جمعی رابطه‌ای ارگانیک وجود دارد. به این معنا که امنیت فرد در گرو امنیت جامعه است و بالعکس. این رابطه دو سویه باعث می‌شود که مفهوم امنیت در قرآن دارای ابعاد درونی (روانی-معنوی) و بیرونی (اجتماعی-سیاسی) باشد. امنیت درونی که ریشه در آرامش روانی و معنوی دارد، پایه‌ای برای تحقق امنیت بیرونی می‌شود.

ویژگی منحصر به فرد الگوی قرآنی، توجه همزمان به ابعاد مادی و معنوی امنیت است. در حالی که بسیاری از نظریه‌های معاصر امنیت صرفاً بر جنبه‌های مادی و بیرونی آن تمرکز دارند، قرآن کریم امنیت را در سایه تعادل بین نیازهای مادی و معنوی انسان قابل تحقق می‌داند. این نگاه جامع‌نگر باعث می‌شود که الگوی قرآنی از قابلیت انعطاف و تطابق پذیری بالایی برخوردار باشد.

در بررسی تطبیقی این الگو با نظریه‌های معاصر امنیت، می‌توان مشاهده کرد که چگونه قرآن کریم قرن‌ها پیش مفاهیمی را مطرح کرده که امروزه در قالب نظریه‌هایی مانند "امنیت انسانی" یا "امنیت جامعه‌محور" در علوم سیاسی مطرح می‌شوند. با این تفاوت که الگوی قرآنی از غنای نظری بیشتری برخوردار بوده و توانسته است ارتباط عمیق‌تری بین ابعاد مختلف امنیت برقرار نماید.

کاربست این الگو در عصر حاضر می‌تواند راهگشای بسیاری از چالش‌های امنیتی جوامع معاصر باشد. به ویژه اینکه این الگو تأکید ویژه‌ای بر پیشگیری دارد تا درمان. در حقیقت، با تقویت بنیان‌های ایمانی و اخلاقی جامعه و استقرار عدالت اجتماعی، بسیاری از تهدیدات امنیتی در نطفه خنثی می‌شوند. این نگاه پیشگیرانه یکی از نقاط قوت ممتاز الگوی قرآنی در مقایسه با رویکردهای متعارف امنیتی است.

تحلیل این الگو نشان می‌دهد که امنیت مردم‌پایه در قرآن نه محصول دستورات از بالا به پایین، بلکه نتیجه تعامل آگاهانه و مسئولانه افراد جامعه با یکدیگر و با نظام هستی است. در این دیدگاه، هر فرد به عنوان جزئی از کل، در قبال امنیت جمعی مسئول است و این احساس مسئولیت جمعی، مهم‌ترین ضمانت اجرایی برای تحقق امنیت پایدار محسوب می‌شود.

یافته های تحقیق

۱. امنیت اعتقادی

در گفتمان امنیتی امام خامنه‌ای (مدظله‌العالی)، امنیت اعتقادی به عنوان زیرساخت بنیادین امنیت جامعه اسلامی، نقشی محوری و تعیین‌کننده ایفا می‌نماید. این سطح از امنیت که ریشه در مبانی عمیق قرآنی دارد، نه به عنوان لایه‌ای مستقل، بلکه به مثابه جریان حیات بخشی در تمام سطوح امنیتی عمل می‌کند. تحلیل بیانات معظم‌له نشان می‌دهد که

امنیت اعتقادی در منظومه فکری ایشان، شبکه‌ای به هم تنیده از باورها، ارزش‌ها و رفتارهای دینی است که جامعه را در برابر طوفان‌های فکری و فرهنگی مصون می‌دارد.

الف) ایمان

در کانون این منظومه، مفهوم ایمان قرار دارد که در بیانات رهبر انقلاب نه به عنوان باوری انفعالی، بلکه به مثابه نیرویی پویا و تحول‌آفرین تبیین شده است. ایشان با استناد به آیه "وَأَعْتَصِمُوا بِحَبْلِ اللَّهِ جَمِيعًا وَلَا تَفَرَّقُوا" (آل عمران: ۱۰۳)، ایمان را عامل وحدت‌بخش و انسجام‌آفرین معرفی می‌کنند که می‌تواند جامعه را در مواجهه با تهدیدات نرم، مقاوم سازد (بیانات در دیدار اقشار مختلف مردم، ۱۳۹۵/۰۲/۰۱). این نگاه فعالانه به ایمان، آن را از سطح فردی به عرصه اجتماعی ارتقا می‌دهد و کارکرد امنیتی آن را آشکار می‌سازد.

ب) تقوا

در لایه دوم این نظام، تقوا به عنوان مکانیسم خودتنظیم‌گر عمل می‌کند. معظم‌له با تأکید بر آیه "إِنْ أَكْرَمَكُمُ عِنْدَ اللَّهِ اتَّقَاكُمْ" (حجرات: ۱۳)، تقوا را ضامن امنیت اخلاقی جامعه می‌داند که مانند سیستم ایمنی بدن، جامعه را از درون محافظت می‌نماید (بیانات در خطبه‌های نماز جمعه، ۱۳۷۹/۰۷/۲۹). این بعد درونی امنیت، مانع از نفوذ و گسترش آسیب‌های اجتماعی می‌شود و جامعه را در برابر فساد و انحطاط مصون می‌دارد.

پ) معنویت

سطح سوم این نظام، معنویت است که در بیانات رهبری با استناد به آیه "أَلَا بِذِكْرِ اللَّهِ تَطْمَئِنُّ الْقُلُوبُ" (رعد: ۲۸) به عنوان کانون آرامش جمعی معرفی شده است. ایشان معنویت را عاملی می‌دانند که می‌تواند اضطراب‌های اجتماعی را کاهش دهد و فضایی از اطمینان خاطر را در جامعه حاکم سازد (بیانات در دیدار دانشجویان، ۱۳۸۷/۰۵/۲۳). این

بعد از امنیت، جامعه را در برابر شایعات و روان‌شناسی ترس که از ابزارهای جنگ نرم محسوب می‌شوند، مقاوم می‌سازد.

تحلیل بیانات رهبر معظم انقلاب نشان می‌دهد که این سه عنصر در تعامل با یکدیگر، "سرمایه اجتماعی دینی" را تشکیل می‌دهند که از آن به عنوان "قدرت نرم انقلاب اسلامی" یاد می‌کنند (بیانات در دیدار فرماندهان سپاه، ۱۳۹۲/۰۳/۰۷). این سرمایه اجتماعی، هم به عنوان سپر دفاعی در برابر تهدیدات نرم عمل می‌کند و هم به عنوان منبعی برای تولید امنیت پایدار در جامعه. معظم‌له با اشاره به آیه "وَلَيَنْصُرَنَّ اللَّهُ مَنْ يَنْصُرُهُ" (حج: ۴۰)، این حقیقت را تبیین می‌کنند که امنیت واقعی زمانی تحقق می‌یابد که جامعه بر محور ارزش‌های دینی گرد هم آیند (بیانات در مراسم سالگرد پیروزی انقلاب اسلامی، ۱۳۹۸/۱۱/۲۲).

در این چارچوب، امنیت اعتقادی نه محصول دستورالعمل‌های حکومتی، بلکه نتیجه تعامل آزادانه و آگاهانه افراد جامعه با مبانی دینی است. رهبر انقلاب با استناد به آیه "لَا إِكْرَاهَ فِي الدِّينِ" (بقره: ۲۵۶) بر این نکته تأکید دارند که امنیت اعتقادی زمانی پایدار خواهد بود که از درون جان‌ها و دل‌ها بجوشد (بیانات در دیدار اساتید دانشگاه‌ها، ۱۳۹۳/۰۵/۲۸). این نگاه، امنیت اعتقادی را از سطح امنیت حکومتی به سطح امنیت اجتماعی ارتقا می‌دهد و نقش مردم را در تولید و حفظ آن پررنگ می‌سازد.

در مجموع، می‌توان گفت که از منظر امام خامنه‌ای (مدظله‌العالی)، امنیت اعتقادی به عنوان زیرساخت امنیت ملی، ترکیبی پویا از ایمان، تقوا و معنویت است که در سایه تعامل دین با زندگی اجتماعی شکل می‌گیرد و جامعه را در برابر انواع تهدیدات واکسینه می‌نماید. این نگاه که ریشه در آموزه‌های قرآن کریم دارد، الگویی بدیع از امنیت

مردم پایه را ارائه می دهد که هم از غنای نظری برخوردار است و هم قابلیت اجرایی شدن در عرصه اجتماعی را دارا می باشد

۲. امنیت وجودی

در منظومه فکری رهبر معظم انقلاب، امنیت وجودی به عنوان لایه میانی نظام امنیتی، در تعاملی پویا با امنیت اعتقادی و امنیت معرفتی شکل می گیرد. این سطح از امنیت که در قرآن کریم از آن به "إعداد قوه" تعبیر شده و **وَأَعِدُوا لَهُمْ مَا اسْتَطَعْتُمْ مِنْ قُوَّةٍ وَمِنْ رِبَاطِ الْخَيْلِ تُرْهِبُونَ بِهِ عَدُوَّ اللَّهِ وَعَدُوَّكُمْ وَآخَرِينَ مِنْ دُونِهِمْ لَا تَعْلَمُونَهُمُ اللَّهُ يَعْلَمُهُمْ ۚ وَمَا تُنْفِقُوا مِنْ شَيْءٍ فِي سَبِيلِ اللَّهِ يُوَفَّ إِلَيْكُمْ وَأَنْتُمْ لَا تُظْلَمُونَ**، و در برابر آنان آنچه در قدرت و توان دارید از نیرو [و نفرات و ساز و برگ جنگی] و اسبان ورزیده [برای جنگ] آماده کنید تا به وسیله آنها دشمن خدا و دشمن خودتان و دشمنانی غیر ایشان را که نمی شناسید، ولی خدا آنان را می شناسد بترسانید. و هر چه در راه خدا هزینه کنید، پاداشش به طور کامل به شما داده می شود، و مورد ستم قرار نخواهید گرفت. (انفال: ۶۰)،

در بیانات امام خامنه ای (مدظله العالی) نه به عنوان مجموعه ای از سازوکارهای دفاعی صرف، بلکه به مثابه نظامی یکپارچه و چندبعدی تبیین شده است که ریشه در مبانی عمیق اسلامی دارد.

۲-۱. تحلیل مفهومی امنیت وجودی

مفهوم "قدرت مقاومتی" که در بیانات رهبری به کرات مورد تأکید قرار گرفته (بیانات در دیدار فرماندهان نظامی، ۱۳۹۸/۰۲/۰۴)، در حقیقت تلفیقی است از سه عنصر بنیادین:

الف) قدرت دفاعی مردمی: قدرت دفاعی مردمی که در قرآن از آن به **"أَشِدَّاءُ عَلَى الْكُفَّارِ"** (فتح: ۲۹) تعبیر شده و در اندیشه رهبری به **"امت مسلح"** (بیانات در مراسم فارغ التحصیلی دانشجویان دانشگاه افسری، ۱۳۹۵/۳/۳)

تفسیر شده است. این نگاه، قدرت نظامی را از انحصار نهادهای رسمی خارج کرده و آن را به سرمایه‌ای مردمی تبدیل می‌نماید.

ب) استقلال اقتصادی: استقلال اقتصادی که ریشه در مفهوم قرآنی "استغناء" دارد و در بیانات معظم‌له به "اقتصاد مقاومتی" (بیانات در دیدار کارآفرینان، ۱۷/۰۶/۱۳۹۴) تعبیر شده است. این بعد نشان می‌دهد که امنیت وجودی صرفاً نظامی نیست، بلکه بنیان اقتصادی مستحکمی را نیز می‌طلبد.

پ) حفظ تمامیت ارضی: حفظ تمامیت ارضی که در آیات جهادی قرآن به ویژه آیه ۳۹ سوره حج ("أَذِنَ لِلَّذِينَ يُقَاتِلُونَ بَانْتِهَامٍ ظُلُمًا") مورد تأکید قرار گرفته و در گفتمان رهبری به "صیانت از مرزهای اعتقادی و جغرافیایی" (بیانات در دیدار بسیجیان، ۲۹/۰۸/۱۳۹۷) تعبیر شده است.

۲-۲. ارتباط دیالکتیکی سطوح امنیت

تحلیل بیانات رهبری نشان می‌دهد که امنیت وجودی در گفتمان ایشان رابطه‌ای ارگانیک با امنیت اعتقادی دارد. به عنوان مثال، معظم‌له با استناد به آیه "وَلَيَنْصُرَنَّ اللَّهُ مَنْ يَنْصُرُهُ" (حج: ۴۰) تأکید می‌کنند که قدرت مادی زمانی ثمربخش خواهد بود که پشتوانه ایمانی داشته باشد (بیانات در دیدار مسئولان نظام، ۲۰/۰۲/۱۳۹۶). این نگاه، تلفیقی بدیع از "سخت‌افزار قدرت" و "نرم‌افزار ایمان" را ارائه می‌دهد که در نظریه‌های متعارف امنیتی کمتر دیده می‌شود.

۲-۳. ابعاد نوین امنیت وجودی

در تحلیل گفتمان رهبری، سه بعد نوین از امنیت وجودی قابل تشخیص است:

الف) **بعد پیشدستانه**: برخلاف نظریه‌های مرسوم که بر واکنش در برابر تهدیدات تأکید دارند، در این گفتمان بر "اقدام پیشدستانه" (بیانات در مراسم سالگرد پیروزی انقلاب، ۲۲/۱۱/۱۳۹۹) تأکید می‌شود که ریشه در آیه "وَأَعِدُّوا لَهُمْ" (انفال؛ ۶۰) دارد.

ب) **بعد هوشمند**: معظم‌له با تأکید بر "قدرت هوشمند" (بیانات در دیدار فرماندهان نیروی هوایی، ۱۹/۰۱/۱۴۰۰)، امنیت وجودی را از سطح فیزیکی به سطح سایبری و فناورانه ارتقا داده‌اند.

پ) **بعد مقاومتی**: مفهوم "مقاومت فعال" (بیانات در دیدار مسئولان نظام، ۱۲/۰۳/۱۳۹۵) که در برابر "انفعال دفاعی" قرار دارد، بعد نوینی از امنیت وجودی را ترسیم می‌کند.

گفتمان امام خامنه‌ای (مدظله‌العالی) با ارائه "نظریه مقاومت" (بیانات در دیدار مردم قم، ۱۹/۱۰/۱۳۹۷)، امنیت وجودی را در چارچوبی یکپارچه و مبتنی بر آموزه‌های اسلامی تبیین می‌نماید. این نظریه از چند جهت ممتاز است:

– **مردم‌بنیاد بودن**: برخلاف نظریه‌های دولت‌محور، این الگو مردم را محور امنیت می‌داند.

– **پیشدستانه بودن**: به جای واکنش، بر اقدام پیشگیرانه تأکید دارد.

– **تاب‌آوری**: با تلفیق ابعاد مادی و معنوی، تاب‌آوری سیستم امنیتی را افزایش می‌دهد.

بنابراین می‌توان گفت که امنیت وجودی در گفتمان امام خامنه‌ای (مدظله‌العالی) نظامی پویا و چندبعدی است که هم از آموزه‌های قرآنی تغذیه می‌کند و هم با شرایط عصر حاضر تطبیق یافته است. این نگاه که در آن قدرت نظامی، استقلال اقتصادی و حفاظت از تمامیت ارضی در چارچوبی یکپارچه و مبتنی بر مشارکت مردمی تعریف

می‌شود، الگویی بدیع از امنیت مردم‌پایه را ارائه می‌دهد که هم از غنای نظری برخوردار است و هم قابلیت اجرایی شدن در عرصه عمل را دارا می‌باشد.

۳. امنیت معرفتی

در منظومه فکری رهبر معظم انقلاب، امنیت معرفتی نه به عنوان لایه‌ای مستقل، بلکه به مثابه سیستم عصبی نظام امنیتی جامعه اسلامی عمل می‌کند. این سطح از امنیت که در قرآن کریم از آن به "فرقان" تعبیر شده، **يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا إِن تَتَّقُوا اللَّهَ يَجْعَلْ لَكُمْ فُرْقَانًا وَيُكَفِّرْ عَنْكُمْ سَيِّئَاتِكُمْ وَيَغْفِرْ لَكُمْ ۗ وَاللَّهُ ذُو الْفَضْلِ الْعَظِيمِ**، ای اهل ایمان! اگر [در همه امورتان] از خدا پروا کنید، برای شما [بینایی و بصیرتی ویژه] برای تشخیص حق از باطل قرار می‌دهد، و گناهانتان را محو می‌کند، و شما را می‌آمرزد؛ و خدا دارای فضل بزرگ است. (انفال: ۲۹)

در بیانات امام خامنه‌ای (مدظله‌العالی) به سیستمی پویا از شناخت، تحلیل و عمل تبدیل شده است که جامعه را در برابر پیچیده‌ترین تهدیدات امنیتی مصون می‌دارد.

۳-۱. بنیان‌های قرآنی امنیت معرفتی

تحلیل بیانات رهبر انقلاب نشان می‌دهد که ایشان با استناد به آیه **"فَتَعَالَى اللَّهُ الْمَلِكُ الْحَقُّ وَلَا تَعْجَلْ بِالْقُرْآنِ مِنْ قَبْلِ أَنْ يُقْضَى إِلَيْكَ وَحْيُهُ وَقُلْ رَبِّ زِدْنِي عِلْمًا"** پس بلند مرتبه است و بزرگوار خدایی که به حق و راستی پادشاه ملک وجود است و تو (ای رسول) پیش از آنکه وحی قرآن تمام و کامل به تو رسد تعجیل در (تلاوت و تعلیم) آن مکن و دائم بگو: پروردگارا بر علم من بیفز. (طه: ۱۱۴)، علم و معرفت را به عنوان زیرساخت امنیت هوشمند معرفی می‌کنند (بیانات در دیدار اساتید دانشگاه‌ها، ۱۳۹۲/۰۵/۱۵). این نگاه، امنیت معرفتی را فراتر از دانش فردی، به "سرمایه شناختی جمعی" ارتقا می‌دهد که در قرآن از آن به **"اولوا اللباب"** (آل عمران: ۱۹۰) تعبیر شده است. **إِنَّ فِي خَلْقِ السَّمَاوَاتِ وَالْأَرْضِ وَاخْتِلَافِ اللَّيْلِ وَالنَّهَارِ لَآيَاتٍ لِّأُولِي الْأَلْبَابِ**؛ یقیناً در آفرینش آسمان‌ها و زمین، و آمد و رفت شب و روز، نشانه‌هایی [بر توحید، ربوبیت و قدرت خدا] برای خردمندان است.

۲-۳. سطوح کارکردی امنیت معرفتی

در گفتمان رهبری، امنیت معرفتی در سه سطح به هم پیوسته عمل می‌کند:

– سطح تشخیص و شناخت که در آیه "فَاعْتَبِرُوا يَا أُولِيَ الْأَبْصَارِ" (حشر: ۲) به آن اشاره شده و در بیانات معظم‌له به "چشم باز و گوش هوش" (بیانات در دیدار دانشجویان، ۰۸/۰۲/۱۳۹۵) تفسیر شده است. این سطح، جامعه را قادر می‌سازد تهدیدات را پیش از تبدیل شدن به بحران تشخیص دهد.

– سطح تحلیل و ارزیابی که ریشه در آیه "إِنَّ فِي ذَلِكَ لَآيَاتٍ لِّقَوْمٍ يَتَفَكَّرُونَ" (رعد: ۳) دارد و در بیانات رهبری به "تحلیل راهبردی" (بیانات در دیدار مسئولان نظام، ۰۱/۰۳/۱۳۹۷) تعبیر شده است. این بعد، جامعه را از سطح واکنش‌های احساسی به عرصه پاسخ‌های عقلانی ارتقا می‌دهد.

– سطح عمل و واکنش که در آیه "وَأْمُرْ بِالْمَعْرُوفِ وَانْهَ عَنِ الْمُنْكَرِ" (لقمان: ۱۷) تجلی یافته و در گفتمان رهبری به "مدیریت جهادی" (بیانات در دیدار کارگزاران نظام، ۲۳/۰۲/۱۳۹۴) تبدیل شده است. این سطح، دانش را به قدرت عملیاتی تبدیل می‌کند.

۳-۳. ویژگی‌های ممتاز امنیت معرفتی

تحلیل بیانات رهبر معظم انقلاب نشان می‌دهد که امنیت معرفتی در این گفتمان دارای چند ویژگی منحصر به فرد است:

الف) پویایی شناختی: برخلاف نظریه‌های ایستای امنیتی، این الگو با استناد به آیه "كُلَّ يَوْمٍ هُوَ فِي شَأْنٍ" (الرحمن: ۲۹)، امنیت را فرآیندی پویا و در حال تحول می‌داند (بیانات در دیدار فرماندهان سپاه، ۰۳/۰۳/۱۳۹۶)

ب) هوش جمعی: معظم‌له با تأکید بر مفهوم "شورا" در آیه "وَأَمْرُهُمْ شُورَىٰ بَيْنَهُمْ" (شوری: ۳۸)، امنیت معرفتی را محصول تعامل خرد جمعی می‌دانند (بیانات در دیدار اعضای مجمع تشخیص مصلحت نظام، ۱۱/۰۲/۱۳۹۸)

پ) انعطاف‌پذیری راهبردی: این گفتمان با الهام از آیه "ادْعُ إِلَى سَبِيلِ رَبِّكَ بِالْحُكْمِ وَالْمَوْعِظَةِ الْحَسَنَةِ" (نحل: ۱۲۵)، بر تنوع روش‌های مقابله با تهدیدات تأکید دارد (بیانات در دیدار مسئولان نظام، ۱۷/۰۲/۱۳۹۹)

۳-۴. ارتباط سطوح سه‌گانه امنیت

امنیت معرفتی در منظومه فکری امام خامنه‌ای (مدظله‌العالی) حلقه اتصال امنیت اعتقادی و امنیت وجودی است. ایشان با استناد به آیه "قُلْ هَلْ يَسْتَوِي الَّذِينَ يَعْلَمُونَ وَالَّذِينَ لَا يَعْلَمُونَ" (زمر: ۹)، نشان می‌دهند که ایمان بدون معرفت ناقص است و قدرت بدون دانش ناپایدار (بیانات در دیدار طلاب و روحانیون، ۱۳/۰۳/۱۳۹۴). این نگاه یکپارچه، تمایز بارز این الگو با نظریه‌های سکولار امنیتی است.

۳-۵. کاربرست عملی امنیت معرفتی

در تحلیل بیانات رهبری، سه حوزه کاربردی برای امنیت معرفتی قابل تشخیص است:

الف) امنیت سایبری: با تأکید بر "هوشمندسازی فضای مجازی" (بیانات در دیدار مسئولان فضای مجازی، ۲۰/۰۵/۱۴۰۰)

ب) امنیت فرهنگی: با استناد به "نظریه تهاجم فرهنگی" (بیانات در دیدار دانشگاهیان، ۰۷/۰۹/۱۳۷۲)

پ) امنیت روانی اجتماعی: با اشاره به "مدیریت افکار عمومی" (بیانات در دیدار مسئولان صدا و سیما،

۰۹/۰۱/۱۳۹۵)

در نهایت در این بخش باید گفت که امنیت معرفتی در گفتمان امام خامنه‌ای (مدظله‌العالی) نظامی پویا و چندلایه است که از یک سو ریشه در مبانی عمیق قرآنی دارد و از سوی دیگر با چالش‌های پیچیده عصر حاضر سازگار شده است. این الگو که در آن "بصیرت" به عنوان سلاح استراتژیک جامعه اسلامی عمل می‌کند، توانسته است گامی بلند در نظریه‌پردازی بومی امنیت بردارد و الگویی بدیع از "امنیت هوشمند دینی" را ارائه نماید.

۴. تحلیل روابط ارگاتیک سطوح سه‌گانه امنیت در اندیشه رهبری

در منظومه فکری امام خامنه‌ای (مدظله‌العالی)، سه سطح امنیت اعتقادی، وجودی و معرفتی در شبکه‌ای پیچیده از روابط متقابل قرار دارند که نظامی پویا و تاب‌آور امنیت مردم پایه را شکل می‌دهند. این ارتباطات را می‌توان از منظر قرآن کریم و بیانات معظم‌له در چند محور اصلی تحلیل کرد:

۴-۱. ارتباط طولی: سلسله مراتب وجودی امنیت

تحلیل بیانات رهبر معظم انقلاب نشان می‌دهد که امنیت اعتقادی به مثابه "ریشه درخت امنیت" عمل می‌کند که در آیه "أَلَمْ تَرَ كَيْفَ ضَرَبَ اللَّهُ مَثَلًا كَلِمَةً طَيِّبَةً كَشَجَرَةٍ طَيِّبَةٍ أَصْلُهَا ثَابِتٌ وَفَرْعُهَا فِي السَّمَاءِ" (ابراهیم: ۲۴) به آن اشاره شده است (بیانات در دیدار روحانیون، ۱۲/۰۳/۱۳۹۵). این بنیان اعتقادی، شالوده‌ای است که امنیت وجودی به عنوان "تنه درخت" بر آن استوار می‌شود و امنیت معرفتی به عنوان "شاخه‌های پویا" از آن تغذیه می‌کنند.

۴-۲. ارتباط عرضی: تعامل پویای سطوح

در این منظومه، هر سطح امنیتی بر دو سطح دیگر تأثیر متقابل دارد. به عنوان مثال، معظم‌له با استناد به آیه "وَلَوْ أَنَّ أَهْلَ الْقُرَىٰ آمَنُوا وَاتَّقَوْا لَفَتَحْنَا عَلَيْهِم بَرَكَاتٍ مِّنَ السَّمَاءِ وَالْأَرْضِ" (اعراف: ۹۶)، نشان می‌دهند که چگونه امنیت اعتقادی می‌تواند امنیت وجودی را تقویت کند (بیانات در دیدار مسئولان نظام، ۱۳۹۸/۰۲/۰۳). از سوی دیگر، ایشان با اشاره به آیه "وَأَعِدُّوا لَهُمْ مَا اسْتَطَعْتُمْ مِنْ قُوَّةٍ" (انفال: ۶۰)، تأثیر امنیت وجودی در حفظ امنیت اعتقادی را تبیین می‌کنند (بیانات در مراسم فارغ‌التحصیلی دانشجویان دانشگاه افسری، ۱۳۹۹/۰۶/۱۱).

۴-۳. ارتباط سیستمی: ظهور خواص نوین

تعامل این سه سطح، خواص نوینی را در نظام امنیتی ایجاد می‌کند که در هیچ یک از سطوح به تنهایی وجود ندارد. رهبر معظم انقلاب با استناد به آیه "وَأَعْتَصِمُوا بِحَبْلِ اللَّهِ جَمِيعًا وَلَا تَفَرَّقُوا" (آل عمران: ۱۰۳)، این خاصیت سیستمیک را به "وحدت امت اسلامی" تعبیر می‌کنند که نتیجه همگرایی سه بعد امنیتی است (بیانات در کنفرانس وحدت اسلامی، ۱۳۹۷/۰۸/۲۸). این وحدت سیستمیک، تاب‌آوری امنیتی را به سطحی می‌رساند که در آیه "وَلَا تَهِنُوا وَلَا تَحْزَنُوا وَأَنْتُمُ الْأَعْلَوْنَ إِنْ كُنْتُمْ مُؤْمِنِينَ" (آل عمران: ۱۳۹) به آن اشاره شده است.

۴-۴. نقش واسطه‌ای امنیت معرفتی

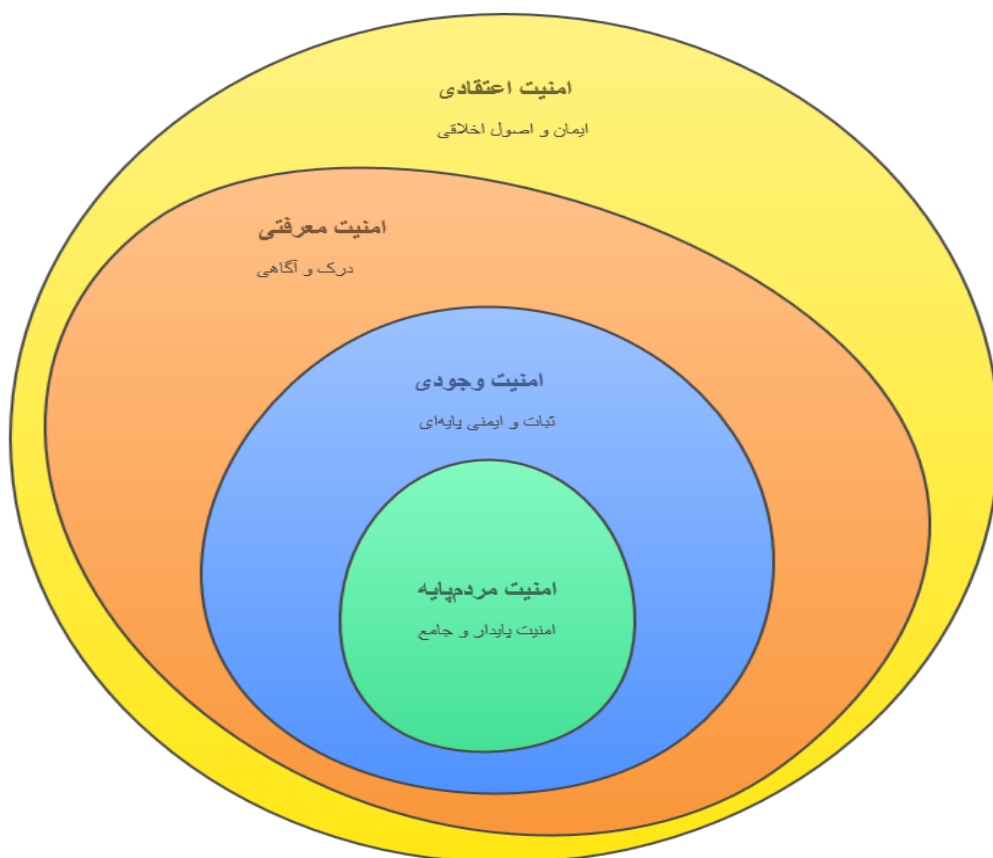
تحلیل بیانات نشان می‌دهد که امنیت معرفتی در این منظومه نقش "سیستم عصبی" را ایفا می‌کند. معظم‌له با استناد به آیه "يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا إِن تَتَّقُوا اللَّهَ يَجْعَلْ لَكُمْ فُرْقَانًا" (انفال: ۲۹)، نشان می‌دهند که چگونه معرفت می‌تواند پل ارتباطی بین ایمان و عمل باشد (بیانات در دیدار اساتید دانشگاه‌ها، ۱۴۰۰/۰۵/۰۶). این نقش واسطه‌ای باعث می‌شود امنیت اعتقادی به صورت عملیاتی در عرصه امنیت وجودی تجلی یابد.

۴-۵. چرخه تقویت متقابل

در این نظام، سطوح سه گانه در چرخه‌ای تقویت کننده قرار دارند. به عنوان مثال، امنیت اعتقادی با ایجاد "سرمایه اجتماعی دینی" (بیانات در دیدار مردم قم، ۱۹/۱۰/۱۳۹۶)، بستر را برای توسعه امنیت وجودی فراهم می‌کند. از سوی دیگر، امنیت وجودی با تأمین "امنیت فیزیکی" (بیانات در دیدار فرماندهان نظامی، ۰۴/۰۲/۱۳۹۸)، فضایی امن برای رشد امنیت اعتقادی ایجاد می‌نماید. امنیت معرفتی نیز با ارائه "تحلیل راهبردی" (بیانات در دیدار مسئولان نظام، ۰۱/۰۳/۱۳۹۹)، هر دو سطح دیگر را بهینه‌سازی می‌کند.

تحلیل روابط بین سطوح سه گانه امنیت در اندیشه امام خامنه‌ای (مدظله‌العالی) نشان می‌دهد که این نظام نه به صورت خطی، بلکه به شکل شبکه‌ای پویا عمل می‌کند که در آن هر سطح هم علت و هم معلول سطوح دیگر است. این نگاه سیستمیک که ریشه در آیات قرآن کریم دارد، الگویی بدیع از "امنیت یکپارچه اسلامی" را ارائه می‌دهد که هم از غنای نظری برخوردار است و هم قابلیت اجرایی شدن در عرصه عمل را دارا می‌باشد.

امنیت مردم‌پایه در اندیشه‌های قرآنی

نتیجه‌گیری و پیشنهادات

امنیت مردم‌پایه در اندیشه‌های قرآنی امام خامنه‌ای (مدظله‌العالی) به‌عنوان منظومه‌ای یکپارچه از امنیت اعتقادی، وجودی و معرفتی ترسیم می‌شود که در آن، ایمان به‌مثابه زیربنای ثبات فردی و اجتماعی عمل می‌کند. این نگاه، امنیت را صرفاً در قالب سازوکارهای مادی و سخت‌افزاری محدود نمی‌کند، بلکه آن را در گرو تعالی معنوی و معرفتی جامعه می‌داند. در این چارچوب، امنیت اعتقادی به تثبیت باورهای دینی و مصون‌سازی افکار عمومی در برابر تهاجم فرهنگی می‌پردازد، امنیت وجودی به حفاظت از کرامت و حقوق اساسی انسان‌ها توجه دارد و امنیت معرفتی، شناخت عمیق و آگاهانه از هویت اسلامی را به‌عنوان سپری در برابر انحرافات فکری تقویت می‌کند.

تحلیل این سه‌گانه نشان می‌دهد که در نگاه امام خامنه‌ای، امنیت واقعی زمانی محقق می‌شود که جامعه از درون به سمت خوداتکایی و خودبستگی فکری و عملی حرکت کند. این رویکرد، برخلاف پارادایم‌های رایج امنیتی که عمدتاً بر کنترل بیرونی استوارند، بر «امنیت درونی‌شده» تأکید دارد؛ امنیتی که ریشه در باورها، ارزش‌ها و دانش اسلامی دارد و در مواجهه با تهدیدات نوین، جامعه را واکسینه می‌کند. همچنین، این مدل امنیتی با تکیه بر مشارکت مردمی، به جای انفعال در برابر نهادهای حاکمیتی، شهروندان را به کنشگران فعال در حفظ امنیت جمعی تبدیل می‌کند.

در نهایت، می‌توان گفت امنیت مردم‌پایه در این خوانش قرآنی، نه یک مفهوم ایستا، بلکه پویای پویا و تحول‌گراست که با تلفیق ایمان، عقلانیت و عمل صالح، جامعه را در مسیر تعادل و پایداری هدایت می‌کند. این

الگو، با عبور از رویکردهای صرفاً امنیتی-نظامی، افق جدیدی را در نظریه پردازی امنیت ارائه می دهد که در آن، انسان متعهد و آگاه، محور اصلی تحقق امنیت همه جانبه است.

این پژوهش نشان داد که امنیت مردم پایه در اندیشه قرآنی و رهنمودهای امام خامنه ای (مدظله العالی)، بر پایه ایمان، مشارکت مردمی، عدالت و وحدت استوار است. برای تحقق این الگو، پیشنهاد می شود:

۱. تقویت باورهای دینی و اخلاقی در جامعه.
۲. گسترش مشارکت مردمی در نهادهای امنیتی.
۳. توزیع عادلانه منابع و فرصت ها.
۴. تقویت گفتمان وحدت آفرین در سطح ملی و بین المللی.

کتابنامه

• قرآن کریم، ترجمه‌ی محمدمهدی فولادوند.

۱. احمدی، محمد بررسی فقهی-حقوقی امنیت مردم‌پایه در نظام جمهوری اسلامی ایران. پایان‌نامه دکتری،

دانشگاه تهران، ۱۳۹۷.

۲. خامنه‌ای، سیدعلی. بیانات، قابل دسترسی در: <https://farsi.khamenei.ir/>

۳. رحیمیان، سعید. مبانی قرآنی امنیت اجتماعی. قم: پژوهشگاه علوم و فرهنگ اسلامی، ۱۳۹۷.

۴. طباطبایی، سید محمدحسین. *المیزان فی تفسیر القرآن*. قم: دفتر انتشارات اسلامی، ۱۳۹۰.

۵. غلامی، رضا. امنیت ملی در جمهوری اسلامی ایران. تهران: مؤسسه مطالعات راهبردی، ۱۳۹۵.

۶. محقق‌زاده، احمد «تحلیل گفتمان امنیت مقاومتی در بیانات رهبر انقلاب». «فصلنامه مطالعات انقلاب اسلامی،

۱۷(۶۲)، ۱۲۳-۱۴۵، ۱۴۰۰.

۷. مرکز تحقیقات اسلامی، امنیت در قرآن: مبانی و راهبردها، قم: نشر اسلامی، ۱۳۹۵.

۸. مطهری، مرتضی. *جامعه و تاریخ*. تهران: انتشارات صدرا، ۱۳۷۵.

۹. مکارم شیرازی، ناصر. *تفسیر نمونه*، قم: دار الکتب الاسلامیه، ۱۳۷۴.

۱۰. مؤسسه مطالعات راهبردی، نظریه مقاومت در گفتمان انقلاب اسلامی، تهران: انتشارات راهبردی، ۱۴۰۰.